
**Роде красний,
роде наш прекрасний...
Випуск 38**

Департамент культури і туризму,
національностей та релігій
Чернігівської облдержадміністрації
КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»

Шукання Христини Алчевської: 180 років від дня народження

Чернігів-2021

УДК 016:37

Укладачка: Л. Казакова

Редактори: Г. Вечерська

Відповідальна за випуск: Т. Ключ

Шукання Христини Алчевської: 180 років від дня народження: краєзнавчі дайджест-читання / Чернігівська обласна бібліотека для дітей ; уклад. Л. Казакова. – Чернігів, 2021. – 24 с. – (Роде красний, роде наш прекрасний...).

Департамент культури і туризму,
національностей та релігій
Чернігівської облдержадміністрації
КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»

Шукання Христини Алчевської:

180 років від дня народження

(Роде красний, роде наш прекрасний...)

краєзнавчі дайджест-читання

Чернігів-2021

Більше п'ятдесяти років свого життя Христина Алчевська присвятила справі освіти. Про педагогічну діяльність Христини Данилівни було відомо не лише в Росії, а й за її межами. За внесок у розвиток педагогічної науки вона обиралася віце президентом Міжнародної ліги освіти, почесним членом

багатьох освітніх товариств; нагороджена золотими медалями Московського й Петербурзького комітетів грамотності.

Христина Данилівна Алчевська народилася 4 квітня 1841 р. в повітовому містечку Борзні Чернігівської губернії (тепер Чернігівська область). Батько Данило Журавльов — українець, учитель повітового училища. Мати — румунка за походженням, донька героя війни 1812 р. генерала Вуїча, освічена жінка, закінчила Смольний інститут. Христина вважала маму людиною із світлим розумом і даром «привертати серця людей». Батько ж,

на її думку, «розумний, але сухий бездушний егоїст». Він не любив дітей, нещадно бив братів і кріпосних, несправедливо ображав дружину. Мала Христина дуже прив'язалася до своєї годувальниці — українки Гапки, з молоком якої увібрала (як згадувала пізніше) любов до України.

У родині Журавльових було ще двоє синів. Елементарні знання хлопці отримали від бідняка-семинариста, а з 9–10 років продовжували навчання в гімназії. Батько був проти жіночої освіти й заборонив Христині навчатися грамоти. Але надзвичайні здібності дівчинки, велике бажання здобути освіту допомогли їй вивчитися читати й писати раніше за братів (підслуховуючи їхні заняття, виконуючи самотійно домашні завдання, що задавали їм в гімназії). Із раннього дитинства Христинка обожнювала читати – дівчинці не було ще й тринадцяти, як вона перечитала вже чи не всю батькову бібліотеку. Це заняття дівчині дуже подобалось. Христина Данилівна згадувала, як пробиралася з книгою на кухню, коли батьків не було вдома, або вони були зайняті з гостями, й починала читати вголос перед «аудиторією», яку складала переважно челядь та куховарки. Алчевська відзначала: «Уже тоді між мною та народом встановився якийсь невловимий зв'язок, що зблизив нас навіки». Мабуть, саме тоді в ній

прокинувся смак до вчителювання. Твори, які дівчина писала замість братів, вважалися найкращими. Згодом Христина писала твори й за інших гімназистів, заробляючи гроші. Закінчити ж школу або отримати систематичну освіту вона так і не змогла. Така несправедливість змусила її поставити собі за мету «навчити якомога більше жінок грамоти».

У
Курську,
куди
батька
перевели
на роботу,
минули

дитячі та юні роки Христини. У 12–13-річному віці у дівчинки з'являються акторські здібності і вона виступала на сцені домашнього театру. Юність Христини збігається з пожвавленням політичного життя в Росії, виникненням таємних політичних товариств, що ставили за мету зміну панівного ладу. Молодь читала «Колокол» О. Герцена, захоплювалася творами М. Чернишевського, Ф. Достоевського.

Коли Христині виповнилося 16 років, померла мати. Лише захоплення читанням полегшувало велике горе і, врешті-

решт, привело дівчину в ряди радикально налаштованої молоді, в гуртки, де велися небезпечні розмови, читалася заборонена література. Усе це сприяло формуванню соціально-політичних поглядів Христини Журавльової. У 1859 р. під псевдонімом «Українка» вона таємно листувалася з О. Герценом, популяризувала в Росії його твори.

У 1862 р. Христина Данилівна Журавльова вийшла заміж і переїхала з чоловіком до Харкова. Чоловік, Олексій Кирилович Алчевський, українець, походив із купецької сім'ї. Розбагатівши, став власником Торгового й Земельного банків на Донбасі. Фінансував великі підприємства, зокрема Донецько-Юр'ївське металургійне товариство; багато сили і часу віддавав громадській діяльності. У 1860-ті роки Олексій Алчевський очолив Харківську громаду (напівлегальне об'єднання української інтелігенції, що налічувало 80 осіб). Громадівці сприяли просвіті, відкривали безкоштовні школи, видавали дешеві популярні книжки — «Метелики», організовували лекції, шевченківські вечори, зустрічі з театральними групами, концерти. Христина Данилівна Алчевська була серед них єдиною жінкою, її називали Гетьманшею. У 1869 р., коли в Харкові було створено Товариство поширення грамотності серед народу, Алчевська зі своїми колегами ввійшла до його складу.

Приватна нелегальна жіноча недільна школа (50 учениць) була заснована Христиною Данилівною Алчевською 10 червня 1862 р. і діяла упродовж восьми років. У групі, яку вела сама Христина Данилівна (російськомовна за походженням) навчання проводилося за граматкою П. О. Куліша. У 1863 р., коли міністр внутрішніх справ заборонив друкувати книжки українською мовою, довелося перейти на російську мову викладання.

Офіційного права на викладацьку діяльність Христина Алчевська не мала через відсутність диплома, тому працювала нелегально. Лише згодом, склавши екзамени з російської мови, арифметики і Закону Божого, отримала диплом і право викладання.

Офіційне відкриття школи відбулося у березні 1870 р., що засвідчує лист голови Харківського міського відділу внутрішніх справ до штатного доглядача повітових училищ. Заняття дозволили проводити по неділях та у святкові дні з 10 до 14 години в приміщенні 1-го повітового училища. Оскільки не було високопоставленого поручительства щодо благонадійності засновниці школи, то обов'язки почесного попечителя взяла на себе А. П. Вернадська — мати відомого вченого, першого

президента Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Пізніше попечителем стала сама Христина Данилівна Алчевська.

Регламентував роботу навчального закладу «Устав попечительского комитета Харьковской женской воскресной школы», відповідно до якого навчання було безкоштовним, а вчителі працювали без винагороди. За віком учениці поділялися на малолітніх (10–12 років), підлітків (13–15 років) і дорослих (від 16 років). За підготовкою — на неписьменних, напівписьменних (уміють лише читати), малописьменних

(уміють більш-менш писати й читати) і письменних. У 1892-93 роках кількість учениць зросла до 600-700. До 1896 р. школа містилася в приміщенні 1-го повітового училища, доки на кошти Олексія Кириловича Алчевського побудували

власне. Це була на той час єдина недільна школа, що діяла у власному приміщенні.

Харківська жіноча недільна школа стала зразком освітніх установ такого типу. Усі шкільні питання, які потребували вирішення, виносилися на щотижневі (по понеділках) педагогічні збори. Відбувалися гострі дебати щодо прийомів, форм і методів викладання, обиралися найефективніші з них. Як свідчать протоколи зборів, часто обговорювалися проблеми предметних уроків, запровадження іспитів (у школі Алчевської їх не було). Присутні інформувалися про нове в педагогіці, у викладанні того чи іншого предмета.

Серед проблем, що розглядалися, було й питання про доцільність ведення педагогічних щоденників.

Вивчаючи щоденники Христини Данилівни Алчевської та її колег, можна зробити висновок, що в них містяться цінні педагогічні спостереження за психологічним розвитком учнів, питання взаємин з ними; вони є засобом обміну педагогічним досвідом.

Удосконалюючи форми й методи навчання, педагоги наполегливо працювали над розробкою методичного документа під назвою : «Программы по всем предметам обучения в воскресной школе для взрослых и малолетних учащихся» (1885 р.).

Програми перевидавалися 4 рази й саме за ними понад 30 років велося викладання в більшості недільних шкіл Росії.

У школі використовувалися такі методи навчання, як пояснювальне читання, бесіди, зокрема з історії культури, географії, з гігієни, анатомії та фізіології людини, з питань надання першої допомоги у разі нещасних випадків, з профілактики холери, тифу. Особливого значення надавалися літературним бесідам. Із багатьох предметів були розроблені програми бесід і методичні вказівки щодо їх проведення.

Зважаючи на те, що процес навчальної роботи був тісно пов'язаний з вихованням, у школі великого значення надавалося такому ефективному виховному засобові, як шкільні свята: урочистості до ювілейних дат письменників, дня заснування школи, новорічні й українські традиційні свята. Практикувалися прогулянки на природу. У середньому навчальний рік у недільній школі складався з 30–35 навчальних днів, щорічно відбувалося 5–8 свят, кілька прогулянок на природу, за місто.

У 70–80-ті роки Христина Алчевська неабияку увагу приділяла позакласній роботі, насамперед позакласному читанню, розробила метод вивчення читацьких інтересів. При школі було створено бібліотеку й розроблено спеціальні правила користування нею. У листі до Л. М. Толстого Христина Данилівна розповідала: перш ніж книжка надходила до читачів, її рецензували, а рецензії заслуховувалися на педагогічному засіданні. Після того, як книжку прочитали учениці різного віку й різного розвитку, вчителі з'ясовували, чи сподобалося їм прочитане, і що вони зрозуміли з книги. Все це занотовувалося в шкільних зошитах. На основі численних відгуків був укладений покажчик книжок для народного й дитячого читання «Что читать народу?» в 3-х томах.

Усією своєю діяльністю Христина Алчевська, як педагог, обстоювала любов до рідного слова, прагнула донести до учениць найкращі зразки української літератури ХІХ— початку ХХ ст.

Голова Французької ліги освіти Жан Массе на конгресі приватної ініціативи в справі народної освіти в Парижі назвав два томи «Что читать народу?» «трофеями призової ініціативи» в справі народної освіти.

У 1879 р. на власні кошти Христина Данилівна збудувала однокласну земську школу в селі Олексіївка Катеринославської губернії (тепер Луганська область) і стала її попечителькою.

Відкриття Олексіївської школи пов'язане з великими перешкодами (благодійність, національність попечительки). На відміну від інших, школа була добре обладнана, але знання й поведінка учнів виявилися жахливими. Навчання здійснювалося за офіційно визнаними підручниками, письмові роботи виконувалися російською мовою. У 1887–1893 рр. у школі вчителював Б. Д. Грінченко, на той змушений був проводити в життя русифікаторську політику царату, а з українською мовою ознайомлював учнів таємно. Отже, «...хоч і не українська була школа в Олексіївці, та все ж, отримавши освіту, школярі знали, що вони українці, знали історію і географію України, знали про всіх видатних письменників і про їхні твори, знали про тяжке, безправне становище України, знали про Галичину напевне більше, ніж тодішній пересічний українець-інтелігент. І свої знання уміли висловити путящою українською мовою».

Нині у шкільному приміщенні Олексіївської неповної середньої школи розмістився музей історії школи, де зберігаються матеріали про життя й педагогічну діяльність

Христини Данилівни Алчевської та Бориса Дмитровича Грінченка.

Незважаючи на заборону, упродовж 50-ти років у школі звучала українська пісня. Христина Данилівна відстоювала українську мову, пропагувала творчість Т. Г. Шевченка, «Кобзар» посідав почесне місце в її школі. У книжці «Передуманное и пережитое»

Христина Алчевська писала про свою любов до України, українського народу, розповідала, як виховувала патріотичні почуття не лише в учениць, а й у своїх власних дітей. Родина Алчевських залишила помітний слід в історії вітчизняної культури. Старший син Іван став знаменитим тенором, постійно гастролював,

жив то в Росії, то у Франції. Під час приїзду до рідного міста завжди виступав з концертами на шкільних вечорах. Програму

вечора складав молодший син Микола, а Христина Данилівна її затверджувала. Микола Алчевський — присяжний повірений, один із перших організаторів нової системи освіти дорослих, працював учителем початкових класів у Харківській недільній школі, керованій матір'ю. У радянські часи — визначний педагог, автор першого українського радянського букваря. Син Григорій був композитором і вокальним педагогом. Донька Христя, окрім педагогіки, цікавилася ще й поезією.

Школа Христини Данилівни Алчевської була представлена на всесвітніх форумах у Москві (1895 р.), Нижньому Новгороді (1896 р.), Антверпенській, Брюссельській, Чиказькій і двох Паризьких (1889, 1900 рр.) міжнародних виставках. У своїх спогадах Алчевська згадувала, що доводилося переживати душевні муки, коли царизм знущався над її батьківщиною, що дома вона сама протестувала проти різних заходів і реформ, але за кордоном їй хотілося показати лише світлі сторони нашої бідної батьківщини. На московських виставках, організованих Московським комітетом грамотності (кінець 1895 р.), та під час роботи 2-го з'їзду російських діячів з технічної і професійної освіти (кінець 1895— початок 1896 рр.) демонструвалися наочні посібники, картки, діаграми, фотографії з Харківської школи Христини Данилівни Алчевської,

матеріали, що характеризували навчальний процес, роботу шкільної бібліотеки.

Педагогічна діяльність Христини Данилівни Алчевської здобула всесвітнє визнання на Міжнародному конгресі приватної ініціативи у справі народної освіти (Франція, 1899 р.). Її було обрано віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Багато освітніх товариств обрали Христину Данилівну, як видатного педагога, своїм почесним членом. Петербурзьке і Московське економічні товариства нагородили її золотими медалями. Прогресивна громадськість Росії широко відзначала її ювілеї. На 50-річчя своєї педагогічної діяльності Христина Данилівна Алчевська одержала понад 500 привітань, у тому числі від 64 недільних шкіл, а також від педагогів, випускників, громадських діячів, працівників редакцій педагогічних журналів і газет. Але до глибокої старості вона була в немилості в царської влади. Лише після Жовтневої революції Христина Данилівна відчула піклування про себе: як «відома діячка народної освіти» отримала одну з перших персональних пенсій.

Померла Христина Данилівна Алчевська 15 серпня 1920 р. в Харкові. Невтомна праця педагога є високим прикладом служіння народові.

Рекомендовані джерела

1. Алчевська Х. Зустрічі: Достоевський / Х. Алчевська // Хроніка-2000. – 1993. – № 6. – С. 124-138.
2. Алчевська Христина // Енциклопедія історії України : [в 5 т.] / Ін-т історії України НАН України ; голова редкол. В. А. Смолій. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 69.
3. Бондар Л. Алчевська Христина Данилівна / Л. С. Бондар // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. - Київ, 2005. – Кн. 1 : X–XIX століття. – С. 531–538.
4. Бондар Л. Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні / Л. Бондар // Рідна шк. – 2002. – № 2. – С. 60–61.
5. Бондар Л. Народний геній / Л. Бондар // Пед. газ. – 2002. – берез. (№3).
6. Бондар Л. Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті руху за освіту дорослих [Електронний ресурс] / Л. Бондар // Історикопедагогічний альманах / Нац. акад. пед. наук України, Уман. держ. ун-т ім.Павла Тичини, Всеукр. асоц. іст. пед. – Умань, 2006. - Вип. 2. - С. 65-72. - Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2006_2_10

(дата

звернення:15.06.21). – Назва з екрана.

7. Гомон М. Листи Х. Д. Алчевської до Л. М. Толстого / М. Л. Гомон // Слово і час. – 1991. – № 4. – С. 63-66.

8. Іващенко В. Педагогічна діяльність Христини Алчевської та її роль у розвитку української освіти в документах із фонду Державної науковопедагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / В. Іващенко, Р. Палійчук // Вісн. Книжк. палати. – 2014. – № 7. – С. 40–43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_7_12 (дата звернення:15.06.21). – Назва з екрана.

9. Киричок А. Христина Алчевська про проблеми формування професійної компетентності майбутнього педагога [Електронний ресурс] / А. Киричок // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2011. - № 4(2). - С. 239-245. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4(2)_37) (дата звернення: 15.06.21). – Назва з екрана.

10. Ковалець Л. Христина Данилівна Алчевська та її школа / Л. Ковалець // Початк. шк. – 2002. – № 3. – С. 72–73.

-
11. Козуля О. Віце-президент : [про Х. Алчевську] // Жінки в історії України / О. Козуля. - Київ, 1993. – С. 95–99.
 12. Коляда Н. Христина Алчевська. На освітянській ниві / Н. Коляда // Українки в історії / за ред. В. Борисенко. – Київ, 2004. – С. 88-100.
 13. Кушнар'ов Є. Родина просвітників і гуманістів : [Родина Алчевських] // 100 кроків Харківською землею / Є. Кушнар'ов. - Харків, 2004. – С. 211–215.
 14. Маланій О. Шевченко та родина Алчевських [Електронний ресурс] / О. Маланій // Волинь філологічна: текст і контекст : зб. наук. пр. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики ; [редкол.: М. В.Моклиця та ін. ; упоряд. І. П. Левчук]. – Луцьк, 2014. - Вип. 18. - С. 127-138. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vftk_2014_18_15 (дата звернення:15.06.21). – Назва з екрана.
 15. Массовер Г. Родина Алчевських на бібліотечній та видавничій ниві / Г. Массовер // Вісн. Книжк. палати. - 2012. - № 6. - С. 31-33.
 16. Наша просвітителька // Дивосвіт. – 2003. – № 1. – С. 19-20.

17. Новальська Т. Українські просвітяни про вивчення “читача з народу” : [Творчі доробки Х. Алчевської, Б. Грінченка] / Т. Новальська // Бібл. вісн. – 2004. – № 3. – С. 34-38.

18. Оніщенко О. Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті розвитку європейської освіти [Електронний ресурс] / О. Оніщенко // Українознавчий альманах / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. - Вип. 17. - С. 133-136. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_17_39 (дата звернення: 15.06.21). – Назва з екрана.

19. Орехова Л. Своєрідність просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської [Електронний ресурс] / Л. Орехова // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2012. - № 5, ч. 2. - С. 236-244. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_5\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_5(2)_37) (дата звернення: 15.06.21). – Назва з екрана.

20. Слабошпицький М. Алчевські / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 7-11.

21. Шарненкова Т. Христина Алчевська та її внесок у розвиток освіти дорослих [Електронний ресурс] / Т. Шарненкова // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / Нац. акад.

пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2013. - Вип. 6. - С. 277-283. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_38 (дата звернення: 15.06.21). – Назва з екрана.

22. Христина Алчевська та її роль у розвитку української освіти [Електронний ресурс] / Україна для українців : [сайт] – Режим доступу: <https://ua.ua.top/2565/> (дата звернення: 15.06.21). – Назва з екрана.

Шукання Христини Алчевської:
180 років від дня народження
(Роде красний, роде наш прекрасний...)
краєзнавчі дайджест-читання

Матеріал підготувала: Л. Казакова
Літературний редактор: Г. Вечерська
Комп'ютерна верстка: О. Ташлик
Відповідальна за випуск: Т. Ключ

Видавець:

Чернігівська обласна бібліотека для дітей

вул. Рокосовського, 22а

м. Чернігів 14032

тел. 0462-95-19-45

<http://ostrovskogo.com.ua/>

E-mail: ostrovskogo@online.ua